

AZ IRODALOMTÖRTÉNET MÓDSZEREI.

— Bevezetés az irodalomtörténetbe. —

Második közlemény.

4. §. Platon.

A görögöknél az első bölcselek, miként fentebb is említettük, a költők soraiból keráltak ki. Költő volt a nagy görög philosophus *Platon*¹ (427—347) is. Költő volt, nem azért, mert költeményeket írt, sőt állítólag egy tetralogiával egy drámai pályázaton is részt akart venni,² hanem költő a szó valódi értelmében: egész gondolkodásának ideális iránya s műveinek költői szépségei miatt. Bölcselete az eszmevilágról, a személyi léttel bíró eszmékről, magasztos felfogása a világ keletkezéséről, Demiurgosról, az égi sphaerákról, a világlelekről s a halhatatlan emberi lélekről úgy hatnak ránk,

¹ Platon műveinek nevezetesebb teljes kiadásai: *Bekker Immanuel-től*: *Platonis opera* 11 tom. Berolini 1816—7. (új kiad. London, 1826); *Baier-Orelli-Winkelmann-tól*: Zürich 1842 (2 part.); *Hirschig-Schneider-Hunzikertől*: Paris (Firmin-Didot) 1846—1873. (3 kötet, a harmadik index. Görög-latin szöveg.) *Stallbaum-tól*: Gotha-Erfurt 1846—1860; (vol. 1—10. 1—³); *Schanz-tól*: Lipsce (Tauchnitz) 1875 s köv. (még befejezetlen). — Fordítások németre: *Schleiermacher-től*: *Platon's Werke* I. II. III. 1. Berlin 1804—28. (több kiad.); *Müller Jeromostól*, Steinhart becses bevezetéseivel: Lipsce 1850—66. (8 kötet). Francia ford.: *Cousin Viktortól*: *Oeuvres de P.* tom. 1—13. Paris 1826—56; angol ford.: *Jowett B.-től*: *The dialogues of P.* 1—5. vol. 3. ed. Oxford 1892. Teljes magyar Platon-fordításunk máig sincs. Legtöbbet *Hunfalvy Pál* fordított s adott ki ily cím alatt: Platon munkái. 1. kötet. Pest. 1854. Ez a fordítás ma már elavúlt. (Tartalma: Euthyphron. Sokr. védelme. Kriton. Phaidon. Alkibiades. Lakhés. Protagoras. Menon. Gorgias.) Ezeken kívül le van fordítva Ion *Székács Józseftől* (1846), Theaitetos *Simon J. S.-től* (1890), Sokrates védelme és Critonja *Télfy Jánostól* (1858. 4. kiad. 1887). Isk. használatra ugyanaz és Euthyphron *Boros G.-től* (1886). Gorgias, Philebos *Péterfy Jenőtől* (1893), Euthyphron, Sokr. véd., Kriton, Phaidon *Gyomlay Gyulától* (1893), ugyanezek *Simon J. S.-től* (1899), Gorgias *Brassai Sámuel-től* (1894)l *Csaplár* fordítását (1845) nem kaphattuk meg; Petrik Bibl. nem ismeri. Szemelvények *Alexander-Péterfy-Gyomlai-tól* (2. kiad. 1898). stb. A Platon-irodalomból felemlítjük: *Ruge*: *Die Platonische Aesthetik*. Halle 1832. *Grote*: *Platon and the others companions of Sokrates*. 3 vol. London 1865; *Fouillée*: *La philosophie de Platon*. 2 vol. Paris, 1869. (2. éd. 1888.) *Bénard*: *Platon, sa philosophie*. Paris 1892. *Horn*: *Platonstudien*. Wien, 1893. *Finsler*: *Platon und die Aristotelische Poetik*. Leipzig 1900. Részletes bibl. Ueberweg-Heinze I.³ 159 kk.

² *Diogenes Laërt.* III. 5, *Zeller*: *Die Philos. d. Griechen*. II.³ 343 l. *Petz*: *A görög trag.* I. 252—3, 345. V. ö. *Gomperz*: *Griech. Denker*. II. 206 l.

mint a költői képzelet legfenségesebb alkotásai. (Dicsőítette-e költő nagyobb érzéssel, sőt elragadtatással a szerelmet, mint Platon a »Lakomá«-ban és »Phaidros«-ban? Szólt-e valaha költő nagyobb tisztelettel az istenekről s rajzolt-e fenségesebb képet mindenható-ságukról mint ő ama keresetlen, egyszerű, de épen egyszerűsége miatt megragadó és nemes leírásban, midőn azt mondja róluk, hogy a barlangok mély üregeiben, a magas égben, a világ végén, az alvilág fenekén vagy még borzalmasabb helyeken is egyformán rátalálnának az emberre?¹ Van-e hívebb és költői szempontból is szebb hasonlat, mint a melyet »Állam«-ában találunk az emberiség szellemi állapotának rajzában? Az emberek e szerint a foglyokhoz hasonlóak, kik földalatti sötét üregekben élnek s az árnyat összetévesztik a valósággal, szemük fél a világosságtól s csak lassanként és fokozatosan szoktathatók hozzá, hogy a napvilágra kijövéen, a tárgyak képeit meg tudják különböztetni.

Műveinek még szerkezete is költői: bölceleti drámák, melyekben megvan az expositio, bonyodalom és kifejlés, mindeniknek megvan a maga hőse, kinek jelleme, érzelme, egyénisége beszédeiből erősebben domborodik ki, mint sok úgynevezett drámában. Talán ez lebegett az Aristoteles lelki szemei előtt is, midőn a »sokratesi beszélgetéseket« a költői művek közé sorozta! Platon valóban költő volt, gazdag költői képzelettel megáldva, mely a rideg speculatiók kopár vidékéről minduntalan átszökik a költészet örökzöld régióiba. Természetes, hogy az ilyen elme szívesen foglalkozik irodalmi kérdésekkel s nem csuda, ha Platon egész értekezést szentelt a költészet lényegének fejtegetésére. Azonkívül egész kötetre való lenne, ha egybeszednők műveiből azon helyeket, melyekben az irodalommal, irodalmi kérdésekkel foglalkozik. Az irodalmi aesthetika megalapítójának is voltaképen őt kellene tekintenünk, habár tanítványától, Aristotelestől maradt is ránk az első ilyen mű: olyan behatóan s olyan részletesen foglalkozott irodalmi aesthetikai kérdésekkel. Mi csak irodalombírálati elveit akarjuk vázlatosan ismertetni.)

Ez a tárgya ifjúkori művének,² az *Ion* című dialogusnak is.³ Nevét ephesosi Ion rhapsodostól, a párbeszéd egyik főhősétől vette, a másik szóvivő benne Sokrates, a kivel ketten azt vitatják meg, hogy a költők tolmácsait, a rhapsodosokat mi képesíti arra, hogy a költői mű hű előadói és magyarázói legyenek. Fentebb

¹ Törvények 10. könyv. 905A.

² E dialogusnak Platontól származását sokan kétségbe vonták. Ujabbán több tekintélyes philologus nyilatkozott a hitelesség mellett. L. *Christ*: Griech. Litteraturgesch.³ 435 l.

³ Platonis dialogus *ION*. Proleg. vindicavit et expl. Gr. G. *Nitzsch*. Lipsiae 1822. (Bevezetése miatt becses.) Platons *Ion*. Griech. u. Deutsch. Leipzig (Engelmann) 1850. *Scherff*: Platon's *Ion*. Inhalt u. Tendenz des Dialoges. 1862. (Felső-lövői ág. gymn. ért.) Magyaroztatát l. *Schleiermacher*, *Müller*, *Jowett* Platon-fordításaiban, *Ruge*, *Grote* id. műveiben. Magyar ford. (*Székács*tól) a Kiskalud-Társ. Évl. Régi foly. VI. köt. Pest. 1846. 88—113 l. jelent meg.

említettük, hogy az irodalmi kritika megalakulására a rhapsodosok versenye is kedvező hatással volt, mivel ők a költők műveinek magyarázásával is foglalkoztak. Valamikor általánosan tisztelt és becsült volt a rhapsodosok rendje. Midőn Homeros eposai még nem voltak írásba foglalva, mindenki úgy tekintett rájuk, mint a költői szellem örökbecsű alkotásainak egyedüli bizományosaira. Platon idejében ez már nem volt egészen így. Homeros művei írásba voltak foglalva s olyanok is akadtak, kik tudományosan foglalkoztak a költői művek magyarázásával.¹ Az irodalommal foglalkozók és általában a műveltek figyelme ettől kezdve mindinkább ezek felé fordult s a rhapsodosok tekintélye hanyatlóban volt; még csak az alsóbb néposztály bámulta élénk taglejtésekkel kísért előadásukat, vagy legfeljebb egy-egy rhapsodos-verseny keltett általánosabb érdeklődést. Platon, a ki csak oly embereket becsült, kik »magok fejével« gondolkodtak, szintén megvetette ez üres fejű embereket, a kik a költők műveit előadják a nélkül, hogy maguknak kellő fogalmuk lenne a költészet lényegéről, Ion című dialógusában pedig nevetségessé is teszi őket.

Ion rhapsodos diadalittasan jelenik meg a dialogus színterén: épen Epidaurusból jó, a hol az Asklepios tiszteletére rendezett rhapsodos-versenyen a díjak legjavát ő nyerte meg. Diadala büszkeséggel tölti el, azt képzeli, hogy a rhapsodos fensőbb lény, a ki mindenre képes, akár jó hadvezér is lehetne, ha polgártársai irigysége nem akadályozná. Ellenfele Sokrates, fokról-fokra haladva bizonyítja be önhittsége alaptalan voltát. Legelőször beismerteti vele, hogy nem minden költő magyarázásához ért. Nem tudja magyarázni Hesiodost és Arkhilokhost, hanem csak Homeroszt, azután azt is megmutatja, hogy ennek sem érti minden helyét, mint önmagáról hiszi; itt is vannak sok oly részletek, melyek értéséhez szaktudás kívánatik s végül még azt is elismerteti vele, hogy ő mint valamennyi rhapsodos csupán közvetítő a költő és a közönség között; alsóbb rendű, mint a költő, a ki viszont a Musák eszköze.

Érdekes, hogy Platon a költészetet nem tartja egyenrangúnak a bölcsellett, vagy (a mi nála egy fogalom) a tudományyal s így a költőt sem a philosophussal. Ma Dantét, Shakespearet, vagy Goethét eszméik általános érdeke s azon végtelen erkölcsi szolgálat miatt, melyet az emberiségnek tesznek, habozás nélkül a legnagyobb bölcselő mellé, vagy fölibe helyezzük. Platon erre nem volt képes. Ez különben szorosan következik eszmetanából s fölfogásából a lélek hármasságától és etikájából. Csak az eszmék bírnak szerinte valódi léttel s ezek között a legfőbb a jó eszméje; ennek utánzata a tünemények lét és nem lét között ingadozó világa. Azt tudásunkkal, ezt érzékeinkkel foghatjuk föl. A költészet és művészet is utánzás (μίμησης): az utánzat utánzata s így sokkal alsóbb rendű, miként a vele foglalkozó is messze mögötte marad az eszméket tudásával megismerő philosophusnak.

¹ V. ö. 21. l. Metrodoros stb.

E gondolatot találjuk »Ion«-ban is. A költemény nem tudomány, hanem a Musa ihlete által jó létre. A költők önkivületi állapotban, mint a bachansnők, szent örülettől megszállva készítik műveiket; magok bevallják, hogy a Musák kertjéből és ligeteiből, mézzel folyó forrásokból dallal megrakódva, mint méhek mézzel, térnek vissza hozzánk. Könnyü, szárnyas és szent lény a költő, míg eszméletének és eszének birtokában van, nem tud költeni. És minden költő csak azt énekli, a mire a Musa ösztönzi: ez dithyrambokat, a másik dicsőítő énekeket, az tánczdalokat, ez hősi énekeket, amaz jambusokat,¹ a többire pedig mindenik alkalmatlan. Sem ő, sem a jós nem a magáét mondja, isten szől belőlök hozzánk. A legnagyobb bizonyíték erre nézve a khalkidai Tynnikhos, a ki soha egy verset sem írt, a mit valaki említésre is érdemesnek tartott volna, csak egy paiant, melyet mindenki énekel, talán a legszebbet minden ének között, tisztán, mint maga mondja, »a Musák találmányát«. Az isten épen azért választá a legszebb ének költésére a legsilányabb költőt, hogy ezzel is mutassa, hogy a költemény nem embertől ered, hanem az istenektől és isteni s a költők csak az istenek tolmácsai. Sajnos, nem maradt ránk Tynnikhos költeménye, hogy ennek alapján fogalmunk lehetne róla, milyen költeményt tart Platon legszebbnek.

Ha a költő csak eszköz az istenek kezében, nem különben az a költemény előadója. a »tolmácsok tolmácsa«, a rhapsodos is. Ő meg a költő ihleti s midőn a költeményeket előadja, átszellemül s együtt sír Andromakhéval, Hekubával és Priamosszal: lelke ezek körébe költözik át Ithakába vagy Trójába. A Musa és a költő, a költő és rhapsodos viszonyát egy szép hasonlat világítja meg. A mágnes nem csak magához vonja a vasgyűrűket, hanem erejével úgy áthatja, hogy azok ismét mást vonzanak, de egytől ered erő. A Musa isteni ereje hasonló a mágnes titokzatos erejéhez: az először a költőre száll át, a lánczor első szemére, ez ihleti a rhapsodost, a ki középuitt áll a hallgatók és a költő között. A költők közül egyik egy, másik más Musától függ, így a rhapsodosok egyike Orpheustól, másik Musaiostól, sokan Homerostól. A rhapsodos, miként a költő, magától tehetetlen, ha a titokzatos erő nem ihleti s csak azt tolmácsolhatja helyesen, a mire az képesíti; ha magára hagyatva, olyan helyek előadásába vagy magyarázásába fog, a mire ihlete nincs, gyámoltalansága rögtön kiderül s megesik vele az a szégyen, hogy azokat egy kocsis, orvos, vagy halász vagy egy jós, mint szakértő, helyesebben adná elő, vagy jobban meg tudná magyarázni.

Ez az Ion eszmemenete. Kiemelkedő mozzanat benne a költő isteni rendeltetésének eszméje. Ő csak az istenek eszköze, mint a

¹ Az ily nevű versfaj értendő. Platon elfeledte, hogy előbb jöttek létre a művészetek és költeményfajok s mint a keletkezésüket megmagyarázni akaró mythosok és mondák.

héber próféták a Jahve akaratának tolmácsai,¹ mint szent »vates«, »kiben erő van és isten lakik« s a ki a megszállás, az ihlet pillanatában hirdeti a világnak az isten örök érvényű mondásait. Megjegyezzük, hogy Platon mindezt nem képies értelemben mondja, mint ma tesszük, ha ihletről beszélünk, hanem szó szerint veszi, a minthogy az bölcsészeti rendszerével is szorosan összefügg. Nagy idők, a társadalmi forrongás, átalakulás ideje ma is ihlet olyan költőket, mint Tynnichos, kik szent hevületükben azt a hűrt ütik meg, mely milliók szívében visszhangra talál; a Marseillaise és Rákóczi-nóta eredetét csak így magyarázhatjuk meg: de azért távolról sem gondolunk arra, hogy a költőt a Musa vagy a kor eszméinek puszta eszközévé süllyesszük. Korunk a »poëta non fit, sed nascitur« vagy a tehetség elvét vallja, de a tanulmányt ahhoz, hogy valaki nagy költő lehessen, nélkülözhetetlennek tartja. Shakespeare, Goethe, Arany példája eléggé bizonyítja ezt: mindnyájan beható tanulmányozás után alkották örökbecsű műveiket. Sőt Platont saját (Sokrates szájába adott) szavaival meg lehetne czáfolni, mert Homerosból vett idézetei a költő sokoldalú ismereteire s a tanulmánnyal csaknem egyenlő értékű élénk megfigyeléseire vallanak.

E hely különben az irodalomtörténeti módszer szempontjából is figyelemre méltó. Platon ez idézetekhez, melyek kocsiversenyre, orvoslásra, halászatra, jóslásra vonatkoznak, azt a megjegyzést fűzi, hogy ezeket jobban érti és jobban is magyarázhatná a kocsis, orvos, halász és jós, mint a rhapsodos, mert az ilyen költeményrészletek méltatásához szakismeret (τέχνη) kívántatik. Bár ebből vont következtetései tévesek, de mégis nevezetes ez észrevétele, mint annak bizonyossága, hogy a költői művek már szerinte is vizsgálhatók oly szempontból, hogy az életből vett képei, leírásai, mennyire felelnek meg a valóságnak. A későbbi kor költőit és költő-tolmácsait e megjegyzés is tanulmányozásra buzdíthatta volna.

A költőnél kisebb jelentőségű a rhapsodos, a ki már csak a költő közvetítése útján nyer ihletet, távolabb áll az erő forrásától, mely a közvetítés által veszít hatásából. A rhapsodosok öröke idővel a színészekre és kritikusra szállott s csírájában már itt megtaláljuk azt a törekvést, mely a kritikust és színészt egyénisége elnyomásával a költő puszta eszközévé süllyeszti s Hugo Viktorral azt tartja, hogy a genie olyan, mint a hegyóriás: tetszik vagy nem tetszik, bámulni kell, nem pedig bírálni.² Platon és hívei feledik, hogy a költői művek megértéséhez és magyarázatához nem elég a fogékonyság. A költő ihlete, lelkesedése ma is átragad a rhapsodosok szellemi örököseire, de e mellett hosszas tanulmány képesíti őket arra, hogy a költő szavait teljesen átérezzék és híven előadják.

¹ Az egyházi atyák Platon e helyét fel is használták az inspiratio elméletének bizonyítására.

² Shakespeare-ről írt tanulmányában.

Platon nem volt a költők barátja. Ez már az »Ion«-ból is kitetszik. Még ridegebben bánt el velük »Allam« című dialogusában.¹ Eszmeelméletét itt még szigorúbb következetességgel alkalmazza s következetessége megfosztja a méltányosság érzésétől. A bölcsélet története számtalan ilyen tévedést mutat föl, melyet a rendszer kedvéért követtek el.

Platon ideális állama (Kallipolis) az igazságra van alapítva. Az államot szerinte kényszerűség hozta létre.² Az emberek a megélhetés könnyebbitése végett korán társaságba állottak s társaságukat államnak nevezték. Az állam bővülése, lakosainak szaporodása azután a munkafelosztást nélkülözhetetlenné tette. A lassanként meggazdagodott polgárság nemcsak élni, hanem élvezni is akart, így jöttek létre olyan munkanemek, melyekre nem volna okvetetlenül szükség. Ilyen munkát végeznek pl. a vadászok és utánzó művészek; az alak, szín- és zene művészei, a költők és ezek segítő-társai; a rhapsodosok, színészek és mások, egészen a női pipereczikkek készítőjéig. Mivel pedig az emberek különböző hajlamokkal és képességekkel születnek, az államfelügyelőknek feladatuk arra vigyázni, hogy az embereket már gyermekkoruktól fogva abban neveljék és oktassák, a mire tehetségüknél fogva legalkalmasabbaknak látszanak. A nevelés lehet testi és szellemi; ez utóbbihoz tartozik a beszéd vagy szóbeli oktatás, mely ismét kétféle, a szerint a mint való, vagy költött dolog a tárgya.³ A szellemi nevelés megelőzi a testit, mert ide tartoznak azok a mesék, melyekkel az anyák és dajkák a kicsiny gyermekeket mulattatják. A fogékony gyermeki lélek első benyomásai később is megmaradnak, azért vigyázni kell, hogy ne legyen semmi olyan ezen mesékben, a mi ellenkezik azzal, a mit felnőtt korukban hinniök kell. És itt teszi Platon azon fontos kijelentést, melylyel egész iskolát alapított, hogy t. i. az irodalmi műveket mindenekelőtt erkölcsi szempontból kell vizsgálni, s mindazt törölni kell belőle, a mi azzal ellenkezik. Ez az irodalmi censura első proklamálása.⁴

¹ Az »Állam« (Πολιτεία) legújabb nevezetes kiadása: Republic, Greek Text, with notes by Prof. *Jowett & Lewis Campbell*. 3 vols. Oxford 1894 (vol. 1. Text. vol. 2. Essays. vol. 3. Notes.) Magyar fordítása *Simon I. S.*-től sajtó alatt van. A nagyon gazdag irodalomnak tárgyunkra vonatkozó részéből felemlítjük: *Paquelin*: Apologème pour le grand Homère contre la répréhension du divin Platon. Lyon 1577. *Rassow*: Über die Beurtheilung des Homer. Epos bei Plato u. Aristoteles. 1850. (Progr.) — *Haushalter*: Platon als Gegner der Dichter. 1875. — *Schmelzer*: Vertheidigung Platos. 1885. — *Grünwald*: Die Dichter, insbesondere Homer im Platonischen Staat. 1890. *Bohme*: Wie gelangt Platon zur Aufstellung seiner Staatsideals, und wie erklärt sich sein Urtheil über die Poesie in demselben? (Progr.) 1893. Tartalmi ismertetése *Hunfalvy Páltól*: Tanulmányok. Budapest 1873. 265—323. 1. — *Medveczky Fr.* Társadalmi elméletek és eszmé-nyek. Budapest, 1887. 5—48. 1.

² Állam II. könyv. 369C.

³ U. o. 376E.

⁴ U. o. 377C.

— »Legelőször — úgymond Sokrates, a társalgás szóvivője — azt hiszem, ügyelnünk kell a meseköltőkre és ha valami szépet költöttek, azt meghagyjuk, ha pedig nem, elvetjük. A dajkákat és anyákat pedig rávesszük, hogy gyermekeiknek a kiszemelt meséket mondják el és inkább idomítgassák azok lelkét ilyen mesékkel, mint testét a kezükkel. A most elmondani szokott mesék legnagyobb része kivetni való.«¹

Idetartoznak a »nagy és kis mesék« egyaránt, akár Hesiodos, akár Homeros, akár más költő írta legyen azokat, mivel mindnyájan hazug mesékkal táplálták és táplálják az embereket.

Első kifogása Platonnak a költők ellen az, hogy az isteneket és hősokeket nem isteni természetüknek megfelelő színben tüntetik föl. Így valótlanág az, a mit Hesiodos Uranosról és Kronos boszúállásáról ír:² ezt gyermekeknek nem lehetne elbeszélni, mert felnőve igen könnyen követnék a hatalmas istenek példáját s ők is boszút állanának apjukon. Ilyen az istenek harcza egymás ellen, ilyen a gigantomakhia: ezek helyett inkább azt kell elhítenni az polgárokkal, hogy egyik a másikkal soha se viszálykodott, sőt az szentségtörés; a költőket is kényszeríteni kellene, hogy efféléket költsenek. Hesiodos után Homerosra kerül a sor, Platon nála is talál bőven megróni valót. A fiától megkötozött Hera, az atyjától letaszított Hephaistos, mert segítségére sietett ütlegelt anyjának³ és az istenek harcainak historiáját Homerosnál nem lehet az államba befogadni, akár képes értelemben vette a költő azokat, akár nem: mert az ifjú nem tud különbséget tenni a kettő között s a mit ilyen korban lelkébe fogadott, kitörölhetetlenné és megmásíthatatlanná válik benne az. Ezért kell legelőször erényre vonatkozó meséket hallania.)

DÉZSI LAJOS.

¹ Ü. o. 377C.

² Theogonia 154 kk. 178 kk. v.

³ Ilias XV. 18. — I. 588.

